

ДІДЕНКО

Юлія Володимирівна —
кандидат геологічних наук,
учений секретар Науково-
видавничої ради НАН України

НАУКОВА ПЕРІОДИКА НАН УКРАЇНИ: КРОВ, ПІТ І СЛІЗИ

У статті проаналізовано стан і можливості розвитку наукової періодики Академії в умовах воєнного часу. Наведено основні засади видавничої політики НАН України. Показано, що, незважаючи на традиційність і консерватизм, під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників у наукових періодичних виданнях поступово відбуваються певні зміни. Попри те, що війна спричинила багато проблем в академічному книговиданні, вона відкрила для України унікальні можливості доступу до світових дослідницьких інфраструктур, наблизилася до сучасних тенденцій у практичній роботі, підштовхнула до опанування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, піднесла на недосяжний раніше рівень інтерес світу до України. Тепер питання полягає в тому, чи зможемо ми використати це «вікно можливостей» для оптимізації мережі видань, професійного їх об'єднання та консолідації зусиль на підтримці найкращих.

*Чи залишимося ми попелом,
чи станемо Феніксом,
залежить тільки від нас.*

Ден Міл-Дао

Стан наукової періодики Національної академії наук України перебуває під постійною увагою Президії Академії і, відповідно, Науково-видавничої ради (НВР) НАН України, оскільки саме наукова періодика є чутливим індикатором змін у світі наукової комунікації. Тому група науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України повсякчас аналізує академічну періодику та актуальні світові тенденції і надає відповідні пропозиції щодо осучаснення нормативного забезпечення, стратегічних цілей і наявних видань.

У сфері наукової періодики як в Україні, так і у світі є багато впливових учасників, а тому всі кроки в ній мають бути продуманими та виваженими. Проте навіть найнеобхідніші зміни іноді наштовхуються на спротив. Наведемо лише один приклад. У 2017 р. в Академії налічувалося 346 наукових журналів і збірників, і вже тоді виданням відчутно бракувало авторів, статей, рецензентів (див. табл.) та коштів для своєчасного виходу номерів і підтримання електронних версій. Тому Науково-видавничої рада звернулася до відділень НАН України з проханням проаналізувати мережу періодичних видань сво-

їх наукових установ і надати пропозиції щодо її оптимізації. До того ж постановою Президії НАН України від 08.02.2017 № 28 «Щодо експертної оцінки системи досліджень та інновацій України» відділенням НАН України було доручено перевірити відповідність наукових періодичних видань їхніх установ вимогам світових наукометричних баз Scopus і Web of Science з метою підвищення ефективності інтеграції українських вчених у світову наукову спільноту та належного представлення здобутків вітчизняної науки у світовому інформаційному просторі. Результати перевірки також мали надійти до Науково-видавничої ради. Зрештою, всі відділення доповіли, що вважають наявну мережу їхніх періодичних видань оптимальною. При цьому опитування відділень НАН України засвідчило, що вони не мають повної інформації про всі видання, започатковані за участі їхніх наукових установ. Тож і через рік кількість видань не скоротилася [1].

Однак, незважаючи на притаманні академічній періодиці природний консерватизм і традиційність, під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників певні зміни все ж відбуваються.

Так, у 2014 р. окупація Криму й частин Донецької та Луганської областей негативно позначилася на структурі та чисельному складі Академії, а отже, і на видавничій діяльності. Наприклад, Відділення наук про Землю НАН України втратило матеріально-технічну базу і частково кадровий склад Морського гідрофізичного інституту, Океанологічного центру, Відділу сейсмології Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна, розташованих у Сімферополі, а також Українського державного науко-

во-дослідного і проектно-конструкторського інституту гірничої геології, геомеханіки і маркшейдерської справи в Донецьку. Видавничі показники цього відділення (кількість назв наукових монографій, кількість статей у вітчизняних та закордонних виданнях) у 2014 р. зменшилися на третину [2].

Тоді з метою підвищення ефективності науково-видавничої діяльності Академії, а також у зв'язку з перереєстрацією наукових установ НАН України, переміщених із населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, НВР НАН України листом до відділень НАН України від 28.08.2015 № 33/194-1 рекомендувала оновити редакційні колегії наукових періодичних видань, співзасновниками яких є Національна академія наук України та наукові установи відділень НАН України, вивівши з їхнього складу російських вчених, а також українських науковців, які залишилися працювати на тимчасово окупованих територіях у підконтрольних окупантам наукових установах і закладах вищої освіти. Всім періодичним виданням НАН України було рекомендовано припинити співпрацю з російськими базами даних, зокрема з РІНЦ, eLibrary, «Кіберленінкою». Майже всі видання переглянули та відповідно оновили склад редакційних колегій.

Водночас шість періодичних видань наукових установ НАН України, розташованих у Криму: «Боспорські дослідження», «Екологічна безпека прибережної та шельфової зон та комплексне використання ресурсів шельфу», «Матеріали з археології, історії і етнографії Таврії», «Морський гідрофізичний журнал», «Морський екологічний журнал», «Системи

Динаміка кількості статей і монографій на одного науковця НАН України у 2010–2023 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість статей на 1 науковця	1,3	1,3	1,3	1,4	1,28	1,23	1,27	1,21	1,2	1,17	1,06	1,09	0,99	1,02
Кількість монографій на 1 науковця	0,030	0,030	0,030	0,030	0,026	0,020	0,025	0,027	0,029	0,029	0,026	0,030	0,020	0,020

контролю навколишнього середовища» протягом 2015 р. зареєструвалися як російські наукові видання, але назвали себе спадкоємцями відповідних українських видань, залишили попередні назви, проте змінили ISSN, тобто в Міжнародному каталозі і, відповідно, в багатьох світових базах даних їх тепер обліковують як російські видання. Будь-яких повідомлень щодо перереєстрації НАН України як співзасновник цих видань не отримувала.

З огляду на ситуацію, що склалася, НАН України звернулася до Міністерства юстиції України за роз'ясненням щодо можливості виходу в односторонньому порядку Академії та її установ як юридичних осіб зі складу співзасновників цих видань. Однак чинне тоді законодавство такої процедури не передбачало, і лише у 2016 р. Міністерство юстиції України своїм наказом анулювало свідоцтва про державну реєстрацію зазначених видань на підставі недержання від них контрольних примірників протягом останніх двох років.

Такий підхід виглядає дещо дивним, адже державна інформаційна політика мала б бути спрямована на формування, ефективне функціонування та захист національного інформаційного простору як підґрунтя та середовища державного розвитку, на забезпечення інформаційного суверенітету держави, особливо в умовах збройної агресії сусідньої країни. У новому Законі України «Про медіа» такої процедури також не передбачено. У ст. 65 йдеться про відмову в реєстрації та скасування реєстрації суб'єктів у сфері медіа лише у випадку негараздів зі структурою власності чи бенефіціарами і тільки за судовим рішенням.

Для запобігання будь-яким діям, які можна було б тлумачити як визнання російського статусу Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, Президія НАН України розпорядженням від 05.10.2015 № 623 рекомендувала установам Академії та їх співробітникам призупинити співпрацю з науковими та освітніми закладами, що розташовані на тимчасово окупованій території АР Крим, відповідно до резолюції ГА ООН А/RES/68/262 про територіальну цілісність України від 27.03.2014 та

Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

Згодом, з появою у міжнародних наукових журналах статей із неправильною афіліацією авторів (наприклад, коли місцем роботи було вказано «Республіка Крим, Російська Федерація») НАН України звернулася до редколегій міжнародних наукових видань із відкритим листом, у якому зазначила: «Національна академія наук наполягає на тому, що її установи, розташовані на території тимчасово окупованої та незаконно анексованої Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, а також на частині території Донецької і Луганської областей, тимчасово не підконтрольних українській владі, є українськими науковими установами. На цій підставі редколегії міжнародних журналів, отримуючи статті, мають право вказати на невідповідність їхніх вихідних даних із поясненням: «Автор наукової статті, який мешкає у Криму (на Донбасі), має право самостійно вказувати актуальну інформацію про свої вихідні дані й поштову адресу. Однак журнал вважає, що вихідні дані наукової статті вказано неправильно. Поважаючи міжнародне право та право країни, на території якої розташовані відповідні наукові установи, редакція зазначає, що Автономна Республіка Крим (Донбас) є частиною України, тимчасово окупованою Російською Федерацією».

Відповідно до офіційної позиції НАН України, викладеної у відкритому листі від 26.02.2016 № 15/445-16 до редколегій міжнародних наукових журналів за підписом віцепрезидента НАН України академіка НАН України А.Г. Загороднього та голови НВР НАН України академіка НАН України Я.С. Яцківа, Науково-видавнича рада НАН України рекомендувала не друкувати в академічних періодичних виданнях статті, в яких відсутні відомості щодо місця роботи автора або вказано невідповідні вихідні дані. Тобто неправильна афіліація є підставою для відмови в опублікуванні надісланих статей. А оскільки через анексію Автономної Республіки Крим і воєнні дії на сході країни роботу академічних установ

там у 2014—2015 рр. фактично було припинено, підстав висвітлювати її результати немає.

Також в умовах російсько-українського збройного конфлікту НВР НАН України заборонила публікувати у виданнях, випуск яких здійснюється в межах Програми підтримки журналів НАН України, статті російських авторів, передусім матеріали, присвячені дослідженням на окупованих територіях. Такий підхід було рекомендовано і всім іншим періодичним виданням Академії.

Отже, наприкінці 2016 р. було сформульовано основні позиції у видавничій політиці НАН України:

- редакційні колеги періодичних видань НАН України повинні виключити зі свого складу осіб, які працюють на окупованих територіях у наукових установах країни-агресора;

- співробітники НАН України не мають права брати участь у роботі редакційних колегій тих періодичних видань, що перереєстровані як російські та виходять друком на окупованих територіях;

- періодичні видання НАН України не можуть оприлюднювати матеріали авторів, які подають некоректні відомості про місце роботи (афіліацію);

- періодичні видання НАН України, передусім ті, що включені до Програми підтримки журналів НАН України, не мають права друкувати матеріали російських авторів, присвячені результатам досліджень, виконаних на тимчасово окупованих територіях.

На засіданні НВР НАН України 20.12.2017 було визнано за доцільне протягом 2018—2019 рр. здійснити поетапний перехід на українську та англійську мови випуску всіх книжкових та періодичних видань НАН України, підготовка та випуск яких здійснюються за кошти державного бюджету України. Результати впровадження такої політики якнайкраще унаочнює приклад книжкових видань Академії. Після 2014 р. почалося стрімке зменшення частки продукції російською мовою у загальному масиві книжкових видань: якщо в 2014 р. таких видань було 231, то у 2023 р. — не залишилося жодного.

Основним напрямом підготовки і випуску видань НАН України за кошти державного бюджету є Програма підтримки журналів України, яка від часу започаткування в 2004 р. пройшла кілька етапів реформування й підвищення вимог до включених у неї видань. Так, у 2017 р. журналам, які входять у Програму підтримки і в яких у свідоцтві про державну реєстрацію була відсутня назва видання державною та англійською мовами, було рекомендовано якнайшвидше перереєструвати видання та використовувати надалі як основну його назву українською або англійською мовою.

Чергове оновлення відбулося наприкінці 2020 р. із прийняттям Президією НАН України за поданням НВР НАН України розпорядження № 521 «Про затвердження порядку функціонування Програми підтримки журналів НАН України», в якому міститься вимога щодо відповідності видань-претендентів ст. 22 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», в якій зазначено, що «наукові видання публікуються державною мовою, англійською мовою та/або іншими офіційними мовами Європейського Союзу. У разі публікації англійською мовою та/або іншими офіційними мовами Європейського Союзу опубліковані матеріали мають супроводжуватися анотацією та переліком ключових слів державною мовою»¹.

Відповідно, НВР НАН України зобов'язала редакційні колеги журналів, які беруть участь у Програмі підтримки, та рекомендувала редакціям усіх інших періодичних видань Академії зробити такі зміни:

- від 16.07.2020 припинити друкувати статті російською мовою і публікувати їх державною мовою, англійською мовою та/або іншими офіційними мовами ЄС;

- внести відповідні виправлення в правила для авторів та зобов'язати працівників редакцій донести інформацію про ці зміни до потенційних авторів;

- починаючи з 2020 р. відмовитися від практики розміщення метаданих до статей російською мовою.

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

Так було до 24 лютого 2022 р. А вже в березні відповідно до розпорядження Президії НАН України від 07.03.2022 № 145 «Про припинення співпраці з ученими Російської Федерації у видавничій сфері», ініційованого НВР НАН України, всім науковим установам і науковцям Академії необхідно було негайно здійснити такі кроки:

1) вивести зі складу редакційних колегій усіх наукових періодичних видань НАН України науковців, афілійованих з РФ, припинити залучення їх до рецензування матеріалів, наданих до вітчизняних видань;

2) усім науковцям вийти зі складу редакційних колегій наукових періодичних видань РФ, а також припинити рецензування матеріалів, наданих до цих видань;

3) повністю припинити публікацію статей авторів, афілійованих з РФ, у наукових періодичних виданнях НАН України (це стосувалося й матеріалів, наданих до 24.02.2022);

4) повністю припинити співавторство та рецензування будь-яких видів наукових публікацій, афілійованих з РФ (монографії, збірники наукових праць, енциклопедичні й довідкові видання, доповіді й тези конференцій тощо);

5) не передавати жодних матеріалів до будь-яких агрегаторів наукової інформації РФ, зокрема до РІНЦ.

Зазначені обмеження згодом було поширено на співпрацю з науковцями й установами, афілійованими з Республікою Білорусь.

Невдовзі дію угоди про науково-технічну співпрацю між Урядом України та Урядом РФ було припинено на законодавчому рівні. Дещо пізніше обмеження поширено й на співпрацю з науковцями та установами Ісламської Республіки Іран (розпорядження КМУ від 25.04.2023 № 367-р; розпорядження Президії НАН України від 25.07.2023 № 375).

Останні оновлення Програми підтримки відбулися в березні 2024 р. (розпорядження Президії НАН України від 28.03.2024 № 198) і були пов'язані з упровадженням політики відкритого доступу, зокрема з ухваленням документів про відкриту науку та Положення про журнал відкритого доступу НАН України. Від

01.01.2025 право на входження до Програми підтримки матимуть лише ті журнали, які відповідають таким вимогам:

- дотримання чинного законодавства, Положення про журнал відкритого доступу та інших нормативних і розпорядчих документів НАН України, що стосуються видавничої справи;

- дотримання правил наукової етики відповідно до рекомендацій Комітету з етики наукових публікацій (Committee on Publication Ethics, COPE) та Етичного кодексу ученого України;

- наявність Положення про журнал, розробленого на основі Положення про журнал відкритого доступу НАН України з урахуванням вимог DOAJ та наукометричних баз;

- наявність структурованого вебресурсу українською та англійською мовами (іншими мовами за рішенням редакційної колегії), побудованого з використанням програмного забезпечення Open Journal Systems (OJS) з однаковою інформацією в усіх мовних версіях;

- оформлення контенту відповідно до державних галузевих стандартів, що стосуються видавничої справи;

- систематичне застосування в роботі цифрових ідентифікаторів (ISSN, DOI, ORCID тощо).

У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну ускладнилася комунікація між виконавцями видавничих (і не тільки) проєктів; порушилися графіки, погіршилися умови для роботи авторів, рецензентів, редакторів; виникли логістичні труднощі з доставкою видрукованих тиражів до установ НАН України, розташованих за межами Києва; зросла (на 30–40 %) вартість поліграфічних послуг та матеріалів. Все це в 2022 р. унеможливило виконання в повному обсязі плану підготовки та випуску видавничої продукції НАН України.

Помітно зменшилася кількість поданих до редакцій статей за всіма науковими напрямками; дещо краще почувалися ті видання, які на початок 2022 р. мали великі портфелі. Скоротилися тиражі багатьох видань, але водночас активізувався перехід до випуску електронних видань.

На початку 2022 р. (через карантинні обмеження в попередні роки) академічна наука вже мала досвід використання нових комунікаційних можливостей і технологій, зокрема віддаленої роботи з великими масивами даних, програмних засобів візуалізації, систем електронних редакцій. Налагоджені за цей час нові наукові контакти сприяли подальшому розвитку співпраці, розгалуженню горизонтальних зв'язків, формуванню транснаціональної відкритої наукової спільноти. Отже, з'явилися об'єктивні підстави для завершення переходу на віддалену роботу, який розпочався за два роки через обмеження, пов'язані з пандемією COVID-19.

Перехід до дистанційної роботи та електронної періодики сприяє ширшому впровадженню сучасних технологій. Ця вимушена еволюція може привести до часткового або повного припинення виходу видань, недостатньо забезпечених різними необхідними ресурсами, починаючи від працівників із належними засобами зв'язку до широкого кола авторів і рецензентів. Це, вочевидь, мало б спричинити скорочення мережі періодичних видань Академії і, можливо, збільшення кількості суто електронних видань.

Попри те, що повномасштабне воєнне вторгнення РФ завдало тяжкого удару українській науці й видавничій галузі, науковці та видавці поступово почали адаптуватися до екстремальних реалій, активно опановувати нові технології. Вимушене переміщення наукових установ всередині країни, а науковців — в інші міста й заклади в Україні та за кордоном також створює умови для розширення зв'язків, набуття нових навичок, пошуку нових форм співпраці.

Надзвичайно важливою для української науки в цей складний час стала підтримка всього цивілізованого світу. Нові гранти, програми, забезпечення прихистком і роботою, навчальні курси, зокрема допомога у вивченні іноземних мов, надання можливості безкоштовного користування базами даних, а також безкоштовного чи пільгового оприлюднення наукових статей у платних для авторів виданнях — все це стало вагомим інструментом для інтегрування українських науковців до світової науки.

Наведемо стислий і, звісно, не повний хронологічний перелік важливих кроків і форм підтримки академічної науки України в 2022 р.

Березень 2022. НАН України розірвала угоди про науково-технічне співробітництво з РАН, Сибірським відділенням РАН, Московським державним університетом імені М.В. Ломоносова, Московським фізико-технічним інститутом, а також вийшла зі складу Міжнародної асоціації академії наук (МААН) через дистанціювання цієї організації від засудження воєнної агресії Росії.

Науковці НАН України, обрані іноземними членами РАН, вийшли з її складу. Було ухвалено рішення про виключення зі складу іноземних членів НАН України та позбавлення звання «Почесний доктор Національної академії наук України» тих діячів російської науки, які відкрито підтримали злочинні дії керівництва РФ.

Засудивши вторгнення РФ в Україну, видавнича компанія Elsevier надала українським науковцям безкоштовний доступ до статей у ScienceDirect. Уряд Великої Британії виділив 3 млн фунтів на підтримку українських науковців і призупинив співпрацю з російськими університетами й компаніями, стратегічно важливими для російської влади. Угорська дослідницька мережа Лоранда Етвеша запропонувала українським науковцям допомогу, а Міжнародний фізичний центр «Доностія» (Іспанія) — організацію дослідницьких візитів. Національна академія наук США та Польська академія наук започаткували програму підтримки українських вчених.

Група студентів і науковців — добровольців з академічних установ різних країн світу створили платформу #ScienceForUkraine з метою збирання та поширення інформації про можливість підтримки на університетському, національному та міжнародному рівнях для аспірантів і науковців з України.

Комітет представників високого рівня Асоціації фінансування інноваційних і дослідницьких мереж (COST), діяльність якої спрямована на розвиток відкритих та інклюзивних мереж передового досвіду в усіх наукових галузях, од-

ностаїно визнав Україну 39-м повноправним членом. Членство у цій організації відкриває для українських вчених додаткову можливість приєднатися до дослідницьких мереж і відкритого простору міжнародної співпраці.

Найбільші світові видавництва наукових журналів оприлюднили спільну заяву² про безпрецедентний крок — припинення продажу продукції та надання послуг російським і білоруським науковим організаціям, зокрема скасування доступу до повних текстів статей у наукових журналах. Тобто на території РФ та РБ закрито легальний доступ до найбільших повнотекстових колекцій статей видавництв Elsevier, Springer-Nature, IOP Publishers та ін., а також до реферативних баз даних Web of Science і Scopus.

Всеєвропейська федерація академії наук (ALLEA) у партнерстві з Breakthrough Prize Foundation повідомила про запуск програми Європейського фонду підтримки переміщених учених (EFDS) для науковців і наукових установ, які постраждали від війни в Україні. Програма передбачає фінансову допомогу науковим установам, виплату стипендій науковцям, змушеним тимчасово виїхати з України, підтримку діяльності й відбудови постраждалих українських науково-дослідних установ. Одним із її завдань є підтримка процесу реінтеграції дослідників після їхнього повернення до України (чотири установи НАН України вже на початку листопада отримали гранти від ALLEA).

Багато наукових установ і університетів запропонували українським колегам власні ресурси для архівування і збереження наукової інформації та великих масивів даних.

Квітень 2022. Французька академія наук створила Комітет вчених для України, основними напрямками роботи якого є приймання, супровід і підтримка українських науковців та їхніх сімей, які прибули до Франції; створення платформи для обміну інформацією з українськими науковими установами та підтримки дослідників, які залишилися в Україні; супро-

² <https://mailchi.mp/4851e2a74119/joint-publisher-statement>

від освітніх колективів, які приймають дітей з України у французьких школах.

Українським науковцям до кінця 2022 р. надано безкоштовний доступ до повнотекстових електронних ресурсів, які доступні в межах проєкту Research4Life³, а це майже 75 тис. книг і понад 12,5 тис. журналів. Близько 15 видавців додатково відкрили електронні колекції книг і журналів для користувачів з України: надано доступ до ресурсів Elsevier, Springer-Nature, John Wiley & Sons, Taylor & Francis, Emerald, Sage Publications, Oxford University Press, Cambridge University Press, IOP Publishing та ін.

Травень 2022. Різні можливості для українських науковців відкрили іноземні інституції — Управління науки Міністерства енергетики США, Американське хімічне товариство та Національна академія наук США, Німецька служба академічних обмінів (DAAD), Шведська королівська академія наук і заклади вищої освіти Швеції, Фінське наукове товариство, Австрійська академія наук, Французька наукова програма PAUSE, Французька асоціація науковиць Femmes&Sciences. Penn State University (США) започаткував програму, в рамках якої 20 українських науковців можуть продовжити власні дослідження на різних факультетах університету.

Інститут історії України НАН України спільно з Видавничим домом «Академперіодика» НАН України за підтримки НВР НАН України ухвалили рішення надати вільний доступ до повних текстів книг проєкту «Україна. Нариси історії». Перші три книги, присвячені драматичним подіям «довгого ХХ століття», було видано до 30-річчя Незалежності України. Четверта книга вийшла вже під час повномасштабних бойових дій, п'ята зараз у друці. Видання описують перебіг української історії протягом ХІХ ст. Цей проєкт спрямовано на об'єктивний, сучасний, фактологічно виважений академічний виклад історії України у формі, доступній якнайширшому колу читачів.

Червень 2022. Велика Британія повідомила про виділення додаткових коштів на програму

³ <https://www.research4life.org/news/ensuring-continued-support-research4life-users-ukraine/>

підтримки понад 130 українських науковців, яка стартувала ще в березні. Європейська комісія запустила версію міжнародного класифікатора професій, галузей освіти, кваліфікацій і навичок ESCO українською мовою.

Серпень 2022. Elsevier створив спеціалізований ресурсний центр для підтримки наукових досліджень українських учених.

Запрацював вебсайт *Ukrainica*⁴ — електронна бібліотека, національний довідково-інформаційний та документальний ресурс, що містить створені в Україні або в інших державах архівні, рукописні і друковані джерела про Україну, її історію, економіку, культуру. Цей відкритий ресурс забезпечує доступ до постійно оновлюваної бази українських літературних творів, історичних документів і фільмів у високоякісному перекладі англійською. Ініціювала створення ресурсу Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, якій надали всебічну допомогу Український національний інститут Гарвардського університету та Український інститут (Україна).

Вересень 2022. Геологічна служба Словенії запропонувала підтримку та допомогу колегам з України, які цікавляться управлінням просторовими даними, інформаційними технологіями та програмуванням, геологічним і гідрогеологічним моделюванням, — короткострокове фінансування для продовження власних досліджень, а також можливість залучення до наукових програм *GeoZS* на довготривалій основі.

Жовтень 2022. Під час Першої міжнародної конференції «Відкрита наука та інновації в Україні 2022», організованої Державною науково-технічною бібліотекою України, Франс Леттенстром, головний менеджер з ліцензування *Bentham Science*, пообіцяв забезпечити всім українським науковцям можливість безкоштовно публікуватися в усіх журналах цього видавничого дому.

Листопад 2022. Провідна міжнародна організація з економічних досліджень *Consensus Economics* відзначила колектив науковців

Інституту економіки та прогнозування НАН України, директора Інституту академіка НАН України Валерія Гейця і члена-кореспондента НАН України Марію Скрипниченко нагородою «*Eastern Europe 2021 Forecast Accuracy Award*» за точність прогнозу ВВП і споживчої інфляції в Україні у 2020—2021 рр.

Отже, війна спричинила багато проблем в академічному книговиданні. Вони пов'язані не лише з руйнуваннями наукових установ, академічної інфраструктури, порушенням традиційних комунікацій, скороченням наукових колективів, вимушеною міграцією науковців, а й з обмеженням можливостей для ведення наукової роботи, активного спілкування, забезпечення видавничих процесів, здорожчанням послуг та витратних матеріалів. Проте війна відкрила для України й унікальні можливості: доступ до світових дослідницьких інфраструктур, зокрема різноманітних баз даних, інновацій тощо, спонукала до опанування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, істотно розширила міжнародну співпрацю в усіх галузях науки, піднесла на недосяжний раніше рівень інтерес світу до України.

Нині зрозуміло, що відкритий доступ до наукових результатів і науково-технічної інформації, відкриті дані, дотримання принципів наукової етики й відтворюваність результатів досліджень — це ті важливі фактори, які сприятимуть готовності науки до якнайшвидшого післявоєнного відновлення країни. Тому для ефективнішого впровадження принципів відкритої науки в Україні вже зараз доцільно посилити підтримку наукових видань відкритого доступу, зробити певні кроки до підвищення рівня українських наукових видань, ширшого представлення їх у різних агрегаторах.

Постановою Президії НАН України від 02.11.2022 № 327 «Щодо участі НАН України в реалізації європейських принципів відкритої науки» було визначено основні завдання з реалізації національного плану щодо відкритої науки та організовано робочу групу НАН України з питань відкритої науки. З метою створення інформаційного ресурсу для відкритого доступу до результатів наукової і

⁴ <https://ukrainica.huri.harvard.edu/about-us>

науково-технічної діяльності наукових установ НАН України розпорядженнями Президії НАН України від 07.02.2023 № 67 та від 30.03.2023 № 170 започатковано виконання цільового науково-технічного проєкту НАН України «Створення й впровадження інфраструктури відкритої науки в НАН України (OPENS)» на 2023–2024 рр. У межах цього проєкту затверджено Концепцію реалізації європейських принципів відкритої науки в НАН України, яка сприятиме формуванню сучасної моделі відкритої науки в Академії.

Слід зауважити, що з 84 наукових періодичних видань, співзасновником яких є НАН України, у відкритому доступі перебувають понад 90 %, а до світових наукометричних і реферативних баз різних рівнів і спрямування входять майже всі видання Академії (загалом їх 278). Однак, незважаючи на ці ніби непогані показники, питання оптимізації мережі періодичних видань НАН України залишається актуальним.

Від початку повномасштабної війни помітно зменшилася кількість поданих до редакцій статей за всіма науковими напрямками, проте рішення про об'єднання журналів у 2022 р. ухвалили лише дві харківські установи фізичного профілю, а в 2024 р. об'єдналися два видання з економіки. Деякі видання, скориставшись необхідністю перереєстрації відповідно до вимог Закону України «Про медіа», зменшили періодичність та обсяги випусків, кілька видань перейшли на суто електронну форму, водночас деякі установи заснували 6 нових видань: «Українська лінгвістична медієвістика» (Інститут української мови НАН України); «Метеорологія. Гідрологія. Моніторинг довкілля» / «Meteorology. Hydrology. Environmental monitoring» (Український гідрометеорологічний інститут ДСНС України та НАН України); «Нове українське право»/«New Ukrainian Law» (Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України); «Діалектологічні студії»/«Studia Gwarowe» (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України); «Православ'я в Україні»/«Orthodoxy in Ukraine» та «Візантиноукраїніка»/«Byzantino-

ucrainica» (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України).

На електронному ресурсі Видавничого дому «Академперіодика» НАН України ⁵ наведено актуальну інформацію про вихід загально-академічних журналів і викладено у відкритий доступ не лише книги з проєкту «Україна. Нариси історії», а й видання з серії «Наука для всіх».

У 2022 р. оновлено вебресурс Науково-видавничої ради НАН України ⁶ — осучаснено контент і додано англійську сторінку. Також відкрито спеціалізований ресурс ⁷ англійською мовою для представлення книг НАН України й уведення їх у світовий каталог Crossref через отримання цифрових ідентифікаторів DOI. Станом на середину 2024 р. з цього ресурсу здійснено подання першої партії монографій до бази Web of Science для їх індексації.

Отже, після надзвичайно важкого організаційного етапу на початку повномасштабного вторгнення ми продовжуємо працювати й відновлюватися. Поступово наповнюються портфелі журналів і видавництва, однак цього поки недостатньо, щоб забезпечити належну якість і чітку періодичність виходу довоєнної кількості видань. До того ж з'явилися нові можливості для оприлюднення результатів за кордоном — як унаслідок розширення міжнародної співпраці, так і завдяки пільгам, які закордонні видавці надали українським науковцям. І цього, 2024, року до академічних наукових періодичних видань статей надійде, очевидно, набагато менше, ніж до війни. Тому конкуренція між виданнями за якісні статті зростатиме, але при цьому вкрай важливо зберегти високий рівень рецензування, дотримання принципів наукової етики, зокрема щодо захисту авторського права. Вижити, вірогідно, зможуть найактивніші видання, які відповідають світовим вимогам до наукової періодики, впроваджують нові технології, здатні й готові реформуватися. І в цей непростий період потрібно підтримати

⁵ <https://akademperiodyka.org.ua/uk/>

⁶ <https://nvd-nanu.org.ua/>

⁷ <https://books-nasu.org.ua/>

саме такі видання, зосередивши на них увагу й ресурси.

Сьогодні головне питання — чи зможемо ми використати «вікно можливостей» для оптимі-

зації мережі видань, професійного об'єднання і консолідації зусиль на підтримці найкращих? В іншому разі замість того, щоб стати Феніксом, можемо перетворитися на попіл.

REFERENCES

[СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ]

1. Yatskiv Ya.S. About the state and perspectives of scientific periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine (transcript of report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, December 1, 2017). *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2018. (2): 28–33.
[Яцків Я.С. Про стан та перспективи наукової періодики НАН України (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 1 грудня 2017 року). *Вісник НАН України*. 2018. № 2. С. 28–33.]
2. Radchenko A.I., Didenko Yu.V. Geological Sciences in Academic Publications. *Sci. Innov.* 2016. **12**(3): 14–26.
<https://doi.org/10.15407/scin12.03.014>
[Радченко А.І., Діденко Ю.В. Геологічна наука в академічних публікаціях. *Наука та інновації*. 2016. Т. 12, № 3. С. 14–26.]

Yulia V. Didenko

National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1198-6157>

SCIENTIFIC PERIODICALS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE: BLOOD, SWEAT AND TEARS

The article analyzes the state and possibilities of development of scientific periodicals of the Academy in wartime. The basic principles of the publishing policy of the National Academy of Sciences of Ukraine are presented. It is shown that, despite the traditionalism and conservatism, certain changes are gradually taking place in scientific periodicals under the influence of internal and external factors. Despite the fact that the war caused many problems in academic publishing, it opened up unique opportunities for Ukraine to access global research infrastructures, brought us closer to modern trends in practice, pushed us to master the latest information and communication technologies, and raised the world's interest in Ukraine to a level never before achieved. The question now is whether we can use this window of opportunity to optimize the network of publications, unite them professionally, and consolidate our efforts to support the best ones.

Cite this article: Didenko Yu.V. Scientific periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine: blood, sweat and tears. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2024. (8): 76–85. <https://doi.org/10.15407/visn2024.08.076>